

OCENE

**ANDREAS BLAUERT, FRÜHE HEXENVERFOLGUNGEN
KETZER-, ZAUBEREI- UND HEXENPROZESSE DES 15.
JAHRHUNDERTS. HAMBURG: JUNIUS, 1989, 178 STRANI.**

Andreas Blauert v pričujoči študiji na novo predstavlja čarovniške procese v zahodni Švici. Študijo moremo šteti med lokalne študije o čarovniških procesih. Regionalno zajema švicarska mesta Luzern, Lausanne, Fribourg in Neuchatel. To območje je zibelka čarovniških procesov. Kot takšno je bilo deležno posebne pozornosti že v doslej temeljnih delih o čarovniških procesih J. Hansena, J. B. Russella, N. Cohna, R. Kieckheferja in drugih. Take raziskovalne vneme so bili procesi iz 15. stoletja na tem območju v veliki meri deležni zaradi odlično ohranjenega gradiva sodišč, zapisov v kronikah in teoretičnih razpravah, ki so se nam ohranile. Dodatne osvetlitve čarovniških procesov in tudi nove poglede na vzroke zanje pa je avtorju omogočilo doslej domala neopaženo gradivo inkvizicijskih procesov dominikancev iz mesta Lausanne, ki na 500 straneh zajema 40 procesov v letih od 1438 do 1528.

Zgoraj omenjeni avtorji so videli temelj in bistvo evropske čarovniške blodnje kot posledico znanstveno-teološke spekulacije, ki se je povezala in zlila z ljudskim čaranjem in s čaranju podobnimi predstavami ter početji na prelomu 14. in 15. stoletja v enoten pojem čarovništva. Tradicionalni odnos do čaranja in čarovniški delikt sta se torej združila v eno: v čarovniški delikt. Pri tem je ostalo sporno, kateri vpliv je bil močnejši – ljudski ali znanstveno teološki. Po Hansenu, njegovo mnenje pa je v delih o čarovništvu močno razširjeno, je čarovniška blodnja nastala na temelju srednjeveške cerkve ter razširjenega praznoverja. V novem času pa je močna smer, ki naziranja »znanstvene vere v čarovništvo« označuje kot sekundarni fenomen, prednost pa daje populistični veri v čarovništvo.

Avtor navaja tudi tezo, ki je ostala pri iskanju vzrokov za čarovniške procese skoraj splošno v veljavi, da so alpske dežele zaradi svoje zaostalosti postale zibelka evropskih čarovniških preganjanj. Po Hansenu je čarovniški delikt »iznašla« inkvizicija, ko je v teh hribovitih predelih preganjala poslednje sekte krivovercev, ob tem pa je naletela na močno razširjeno praznoverje in vero v čarovnike. V tem je bila skrita še teza o kulturni zaostalosti tega prebivalstva. Avtor poudarja, da Hansenove teze v marsičem držijo, nevzdržni so le enostranski sklepi o razvoju čarovništva in absolutiziranje enega modela, ki je po ohranjenem gradivu enostransko povzet in daje potem tudi enostransko smer razvoja. Avtor poudarja, da poznosrednjeveško čarovništvo nikakor ni sklenjen, vase zaprt in časovno nespremenljiv intelektualni sistem. V 15. stoletju so ob drugih močno opazne tudi regionalne variante.

Avtor opozarja, da bi človek pričakoval, da bo švicarsko dobro razvito krajevno in kantonsko zgodovinopisje upoštevalo domače vire in prišlo do novih povzetkov in spoznanj. Vendar ugotavlja, da se to ni zgodilo, ampak je preprosto prevzelo klasične ustvarjene sodbe o nastanku čarovniških procesov iz 19. in začetka 20. stoletja. Nove spodbude je raziskovanje čarovništva dobilo šele s splošno renesanso proučevanja čarovništva v Evropi po letu 1960.

Hansen je posvečal osrednjo pozornost nastanku čarovniških preganjanj in iskal začetke čarovniškega pojma in čarovniških procesov v krivoverskih procesih. Novejša raziskovanja, za omenjeno področje omogoča to tudi bogato ohranjeno gradivo, se sprašuje po predmetu in funkciji čarovniških procesov. V funkcionalističnem razlaganju čarovniških procesov gre najpomembnejše raziskovalcu R. Muchembledu. V čarovniških procesih vidi pomembno sredstvo za podrejanje evropskih podeželskih predelov z novimi načeli zakonov, reda in državnosti. Po njegovem so bili poglavitni vzroki za velika čarovniška preganjanja v 16. in 17. stoletju procesi družbenih transformacij. Predstave »znanstvenih čarovniških blodenj« so bile po njegovem iznajdba sodnikov in demonologov, ki tako predstavljajo spačenost družbenih norm in moralnih standardov. V čarovniških procesih poznega srednjega veka pa je videl pomemben dejavnik za politično-pravno osamosvajanje mest Luzern, Bern in Fribourg.

Posamezni valovi čarovniških procesov se nedvomno ujemajo s kriznimi situacijami: draginjami, lakotami, kugami in drugimi nesrečami. Vendar te krizne situacije same po sebi še niso zahtevale čarovniških procesov.

K vodenju procesov sodišč in njihovi podobi čarovništva je svoje prispevala sočasna učena diskusija o čarovništvu. Do leta 1430 na primer v Savoji še niso poznali sestavljenega pojma čarovništva. Delikt krivoverstva in delikt čaranja nastopata ločeno. Pri čaranju tudi še ne gre vedno za delikt. Čarovniki so še vedno označeni kot osebe, na katere se ljudje obračajo pri iskanju zdravja, izgubljenih dobrin in drugega. Prvi pravi čarovniški procesi niso bili kje daleč v hribih, temveč na francosko-italijanskem območju zahodne Švice. V letih od 1430 do 40 je bil Tholosan višji sodnik v mestu Briannconnais, eden glavnih predstavnikov kraljeve oblasti v pokrajini in je prenesel preganjanje novega čarovniškega delikta popolnoma v svojo pristojnost.

Izoblikovanje pojma čarovništva in čarovniških procesov v 15. stoletju ne gre sprejemati (betrachten) kot nujno, z jasnim ciljem zastavljenega razvoja. Največ procesov je bilo v kriznih obdobjih. Vendar so ta bila že prej. Kot povod za čarovniške procese so bili lahko šele potem, ko je bil »dokazan« obstoj čarovniških sekt in ko so se širile novice o smrtnih obsodbah čarovnic. Napačno je tudi, če v čarovniškem procesu po sodobnem pojmovanju vidimo kazenski proces. Številni postopki, med njimi tudi kazenski, so bili začeti šele tedaj, če je obstajal tožnik, in le redke delikte je sodišče preganjalo zaradi službene dolžnosti.

Pri proučevanju evropskih čarovniških procesov je treba upoštevati, da je bilo čarovništvo opisano kot izjemen zločin. Takšen izjemen zločin je bil poleg čarovništva še detomor. Pri analizi poznosrednjeveških procesov je treba upoštevati tudi razvoj na samem sodnem področju. Začetni čarovniški procesi so bili v času odpravljanja različnih sodnih tipov, ki so si med seboj konkurirali in pomenijo začetek sodnega monopola modernega državnega sodstva.

Srednjeveška mesta so igrala pri izoblikovanju novih poenoteni in centraliziranih form pravosodja pomembno vlogo. Mesta Luzern, Bern in do neke mere Fribourg so v 15. stoletju pri političnem osamosvajanju doživela velike uspehe. Osamosvajanje je bilo pomembno tudi na sodnem področju, posebno pravica do preganjanja težkih deliktov, na primer pravica do kaznovanja umorov in drugih težkih zločinov. Mlada čarovniška vera je naletela prav v teh mestih, ki so se pred kratkim rešila fevdalnih spon, hiter sprejem. Prav ta mesta so okrog leta 1480 vodila številne čarovniške procese. Ko je šlo za osebe iz okoliških »fevdalnih« predelov, je prihajalo do sporov, če je čarovniški proces proti določeni osebi sploh dopusten. Sosednji območji mesta Luzern, kantona Obwalden in Scwyz, sta v istem času čarovniške procese komaj poznali.

Avtor posebej poudarja, da je k utrjevanju mlade vere v čarovništvo veliko pripomogla učena diskusija o čarovništvu. Deli sestavljenega pojma čarovništva, kot so zveza s hudičem, obstoj čarovniških sekt, povzročanje škode, sami po sebi niso bili novi. Nova je bila sintetizacija teh pojmov v enoten pojem in zločin čarovništva. Vero v čarovništvo so poglobljali in utrjevali sicer reformni duhovi svojega časa. Takšni so bili dominikanci Johannes Mulberg, Johannes Nider in Jakob Sprenger, ki so vsi živeli v samostanu v Baslu. Nider je bil reformator tega samostana v Baslu, Sprenger pa je postal po odhodu iz Basla prior dominikanskega samostana v Kölnu. Vsi so bili, če jih merimo z merili svojega časa, kritični duhovi, vse drugo kot tradicionalisti, ki bi na primer bili zadovoljni z razmerami v svojih samostanih. Blauert se sprašuje, kako je bilo možno, da so taki kritični duhovi pristali na čarovniško blodnjo, ki jo imamo prej za produkt teološko-puristične sofistike kot pa rezultat usmerjenosti v prihodnost, ki hoče prelomiti s starim, konvencionalnim.

Avtor poudarja, da čarovniški procesi niso le odmev kriznih obdobij, ki jih sodobniki niso znali prebroditi, kot se to v literaturi pogosto razlaga, saj so se nadaljevali tudi potem, ko je kriza prenehala. Čarovniški procesi tudi niso bili le posledica krize poznega srednjega veka, temveč sopotnik reformnih prizadevanj na poti iz te krize.

Obravnava tudi vprašanje, če so čarovnice resnično obstajale. Zastopniki starejšega, racionalistično-prosvetljskega raziskovanja čarovništva, kot je J. Hansen, ki so v čarovniških procesih spoznali posledice od cerkve izsiljenih predstav in posledico ljudskega praznoverja, so videli v čarovniških procesih nedolžne žrtve kolektivne blodnje, čarovniške blodnje. Ta naziranja imajo tudi še danes velik vpliv. Ob tem pa je danes v nekaterih

krogih zelo živo naziranje, da so čaravnice res bile in so kot take bile žrtev preganjanj.

Avtor ima obe naziranji za napačni, ker svojo podobo čarovništva projicirata v zgodovinsko dobo preganjanja čarovnic. Dejstvo namreč je, da so obstajali tako moški kot ženske, ki so poskušali v povezavi s skritimi silami ali v povezavi s hudičem uresničiti svoje cilje. Podoba sodobne vere v čarovništvo je bila za osnovo svetim in duhovnim sodnikom, prav tako pa so bile v obstoj čarovnic prepričane tudi široke plasti prebivalstva. O tem nam manj pričajo zapisniki čarovniških procesov, kjer so bile izjave največkrat izsiljene ali vsaj ni mogoče razlikovati med izsiljenimi ali prostovoljnimi, in bolj drugi sodobni viri. Nesreče – bolezni, nezgode so sodobniki pripisovali ljudem, največkrat so bili to sosodje. To je bil način mišljenja, ki je videl v vsem, kar se je zgodilo, človeško delo in naravni pojav, povzročen z naklepnim delovanjem sočloveka. Vera v čarovništvo je bila le ena varianta tega mišljenja.

Ob vseh teorijah o nastanku čarovniških procesov je kot pomemben moment poudarjeno dejstvo konfliktnega značaja socialnih odnosov, ki je obtoženega in tožilca oziroma pričo čarovniškega procesa tesno povezovalo med seboj. Na temelju aktov je bilo v veliko primerih pri čarovniških procesih mogoče precizno očrtati konfliktno situacijo, ki so obstajale med obtoženim v čarovniškem procesu in njegovo okolico. Ko je bil čarovniški proces enkrat razvit in sprejet, je bilo individualno krizno situacijo zlahka prekriti, da je bil obtoženi delikta čarovništva odgovoren še za druge nesreče, bolezni in drugo, kar so mu običajno pripisovali.

Za čarovniške procese v Luzernu je avtor ugotovil, da je bilo devet desetih vseh izpovedi prič takšnih, da je prišlo pred nesrečo do prepira

z vsakokratnim obtoženim. Tudi kronist, sodobnik čarovniških procesov Hans Fründ, je v čarovniških procesih v Luzernu poudaril spore med obtoženim in okolico kot sestavni del procesa. Na tej podlagi avtor ugotavlja, da so bili čarovniški procesi v prvi vrsti socialno konstituirani.

Vsekakor ostajajo čarovniški procesi še naprej kompleksen in problematičen pojem v evropski zgodovini, pričujoča knjiga pa je pomemben prispevek k njihovem razumevanju.

Vinko Rajšp

DOROTHEA MC EWAN, A CATHOLIC SUDAN

DREAM, MISSION, REALITY. A STUDY OF THE ROMAN CATHOLIC MISSION TO CENTRAL AFRICA AND ITS PROTECTION BY THE HABSBURG EMPIRE FROM 1846 TO 1900 (1914), ROME 1987

Knjiga je zasnovana kot zgodovinski prikaz rimskokatoliških misijonov v Sudanu od ustanovitve apostolskega vikariata za Srednjo Afriko leta 1846 do prve svetovne vojne in obravnava delež habsburškega imperija pri pokristjanjevanju tega dela Afrike. Študija temelji v pretežni meri na arhivu avstrijskega konzulata v Kartumu in je bila najprej objavljena v nemščini (Habsburg als Schutzmacht der Katholiken in Ägypten, Kairo-London 1982). V predelani in dopolnjeni obliki sta jo v angleščino prevedla avtorica (po rodu iz Železnega/Eisenstadt, predavateljica na Misijonskem inštitutu v Londonu) in njen mož Ian Robin Allister Mc Ewan.

Avtorica pravilno ugotavlja, da je na nekdanje avstrijske ambicije v Sudanu treba gledati v širšem kontekstu kolonialnih interesov evropskih velesil. Avstrija si edina med njimi ni pridobila čezmorskih kolonij (če odštejemo nekaj neuspešnih poskusov); to je mogoče pripisati drugačnim ekonomsko-političnim razmeram in sorazmerno poznemu razvoju njene mornarice. Na afriški celini so se njena gospodarska in politična prizadevanja usmerila predvsem na Egipt. Potem ko je egipčanski vladar Mehmed Ali izbral svojo neodvisnost od turške porte in začel z vojaško ekspanzijo proti jugu, se je avstrijski interes razširil še na območje Sudana. V skladu z naziranjem, da je vera izraz civilizacijske, duhovne in s tem v dobršni meri tudi etnične pripadnosti, in v tekmi z islamom in protestantizmom si je avstrijska katoliška cerkev načrtovala svoje misijonarske cilje v Sudanu.

Ker je v zgodnji fazi evangelizacije »poganskih« nilotskih plemen sodelovala tudi skupina slovenskih misijonarjev in pomočnikov s Knobleharjem